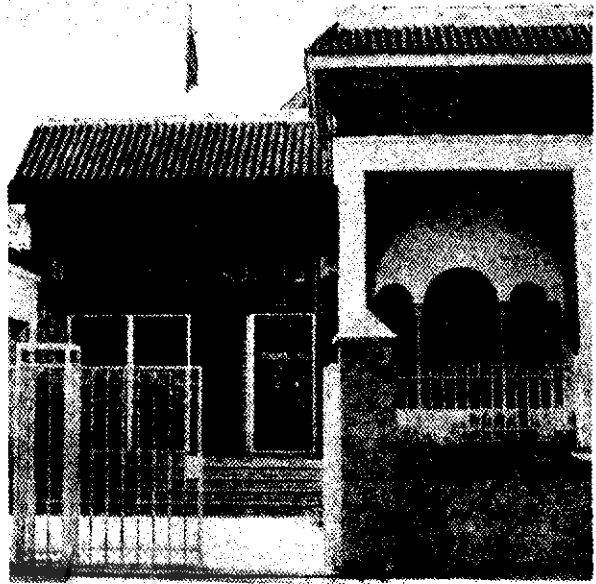

گزارشی از

دارالحدیث حسینی ریاط*

سید مصطفی مطبوعه چی اسفغانی

این گزارش به سفارش سردبیر، نگارش یافته و از ثمرات سفر نویسنده به رباط در زمستان گذشته است. از آقای مطبوعه چی به خاطر این همدلی سپاسگزاریم.

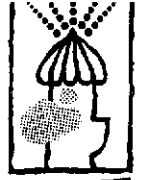
علوم حدیث

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

سرآغاز

پس از تثبیت اسلام در غرب اسلامی، یعنی شمال آفریقا از مصر تا صحرای غربی، به علت موقعیت جغرافیایی ویژه مغرب اقصی یا کشور مغرب کنونی، این سرزمین به کانون توجهات در آن منطقه بدل گردید. این موقعیت، از آن جا ناشی می شد که این سرزمین، گذرگاه فتح قلمروی جدید، یعنی اندلس، محسوب می گشت؛ سرزمینی که مسلمانان، قریب به هشت سده بر آن حکم راندند.

* عنوان و نشانی این مؤسسه علمی-آموزشی: المملكة المغربية، الرباط، القصر الملكي، دارالحدیث الحسینیة.

پس از استقرار حکومت اسلامی در مغرب اقصی، به تدریج، ابعاد علمی و فرهنگی اسلام رو به گسترش نهاد. با تأسیس مدارس و مراکز علمی و اهتمام به تعلیم و تربیت مبلغان و آشنا ساختن مردمان تازه مسلمان با اسلام، موجی از توجه و گرایش به علوم دینی در بین تمامی اقشار جامعه پدید آمد. کثرت شگفت آور مساجد، زاویه ها، خانقاه ها، مزارهای علما، رباط ها و مدارس مختلف، خود، گواه رونق شگرف اهتمام به ابعاد علمی و فرهنگی اسلام در آن خطه است.

تشیب مذهب مالکی به عنوان آیین منحصر به فرد آن دیار، زمینه گرایش به دانش حدیث و شکوفایی آن را در مغرب فراهم آورد و کار محدثان و مشایخ حدیث، بالا گرفت؛ مجموعه ها و دائرة المعارف های حدیثی تألیف شد؛ ابعاد و جنبه های گوناگون احادیث، کسب و کسب شد و به تدریج، مکتب و سبک حدیثی ویژه ای پدید آمد که از آن به «مکتب مغرب» یاد می کنند.

حدیث و محدثان در مغرب دور

اهتمام به دانش حدیث و شکوفایی آن، از جمله ویژگی های برجسته اندلس اسلامی است. اوّل کسی که دانش حدیث را وارد این سرزمین ساخت، صعصعة بن سلام شامی بود که پس از مدتی درنگ در اندلس، به قیروان کوچید و سرانجام، در مغرب اقصی در منطقه فاس، رحل اقامت افکند. از سوی دیگر، ارتباط مستمر علمی بین غرب اسلامی و شرق در زمینه های مختلف، همواره وجود داشته است، خصوصاً در موضوع حدیث، که گاهی به صورت اخذ از مشایخ بزرگ حدیث (مانند محمد بن تومرت)، ظهور نموده و گاهی به صورت سماع از مشایخ بزرگ حدیث (مانند: ابن عبدالملک القصری، ابوالبرکات الکنالی، المکناسی، تقی الدین الفاسی، ابن شقرا السلاوی و ابن خلدون) بوده است.

شاید یکی از علل اهتمام مغاربه (مغربیان) به دانش حدیث، رواج و رونق گرایش ها، فرقه ها و نحله های صوفیان در آن خطه باشد. در واقع، هر مسجد یا زاویه، مکانی بوده است که همواره احادیث و روایات، توسط مشایخ و اساتید طُرُق صوفیه قرائت می شده و

مورد شرح و تفسیر، قرار می‌گرفته است. این پدیده، یعنی وجود ریشه‌های عمیق تصوف در مغرب اقصی پس از فتوحات اسلامی و استقرار اولین دولت مرکزی، یعنی سلسلهٔ ادریسیان، به چشم می‌خورد. تثبیت مذهب مالکی به عنوان یگانه مذهب رسمی در آن سرزمین، موجب شد که کتاب الموطأ، اثر امام مالک، پایه‌گذار مذهب مالکی، به عنوان اصلِ اوّل و کتاب مرجع معتبری نزد محدثان مغربی جلوه نماید که همواره در مدارس، زوایا و محافل علمی، به شرح و تفسیر و تحشیهٔ آن می‌پرداختند. مهم‌ترین مراکز تعلیمی و تربیتی عبارت بودند از: جامع قرویین در فاس، زاویهٔ دلایه^۱ در تادله، زاویه ناصریه^۲ در تامکروت، زاویهٔ فاسیه،^۳ زاویهٔ عیاشیه و دارالمرباطین.

محدثان و مشایخ بزرگ حدیث در این سرزمین (از دوران اولین دولت مستقل، یعنی ادریسیان، تا دورهٔ معاصر) را می‌توان به شرح زیر برشمرد.^۴

عصر ادریسیان: ابن سعاده الفاسی، درّاس بن اسماعیل، محمد بن سعید القیسی و یحیی بن یحیی اللیثی الطنجی البربری.

عصر مرباطین: ابو محمد واجاج بن زلو اللمطی، عبدالله بن یاسین و میمون بن یاسین.

۱. شیخ ابوبکر بن محمد الدلائی، آن را تأسیس کرد. این زاویه، بعدها به مرکز علمی پُرونقی بدل گردید که از تمامی مناطق مغرب، آهنگ آن می‌کردند و از حیث اعتبار منزلت علمی، هم تراز قرویین محسوب می‌شد. عالمان بسیار، از جمله محدثان بزرگی چون ابوعلی الحسن البیوسی (م ۱۰۰۲ق) و احمد المقری و العربی الفاسی، از دانش‌آموختگان این زاویه‌اند.

۲. شیخ عمر الانصاری، در سال ۹۸۳ هجری آن را بنیان نهاد. در دورهٔ زعامت محمد بن ناصر الدرعی پژوهش‌های حدیثی رونق بسیار یافت و عالمان بسیاری در این رشتهٔ علمی، پرورش یافتند و آثار ارزشمندی آفریدند. از جمله این دانشوران‌اند: عبدالملک التجموعی، محمد بن احمد الهلالی و محمد بن سلیمان الرودانی.

۳. شیخ ابوالمحاسن سیدی یوسف الفاسی (م ۱۰۱۳ق) آن را بنیان نهاد. این زاویه، از همان روز نخست به دانش حدیث، اهتمامی خاص داشت و بسیاری از محدثان را در دامان خود پروراند.

۴. برگرفته از کتاب: معجم المحدثین بالمغرب الاقصی، تصحیح: عبدالعزیز بن عبدالله، مغرب: المطبعة المحمدية، بی تا، چاپ اوّل، ص ۶.

عصر موحدین: محمد بن تومرت و ابن القطان .

عصر مرینی و سعدیان: ابوالقاسم عبدالعزیز العبدی، عبدالمهیمن الحضرمی، محمد بن عبد المالك المراكشي، ابن رشيد الفهري، ابن الصباغ المكناسي، محمد بن احمد المواق، ابو عبدالله محمد بن احمد بن غازي العثماني المكناسي، ابو محمد عبدالله العبدوسي (مفتی فاس) و ابو محمد عبدالله بن علی بن طاهر الحسني .

عصر علویان^۵: شیخ التاودی ابن سودة، سیدی ادريس العراقی، عبدالقادر بوخریص، ابو شعيب الدکالی، سیدی ابن المدنی، محمد بن العربي العلوی، علاک الفاسی و العلامة محمد السانح .

تأسیس دارالحدیث

دارالحدیث حسنی، مؤسسه ای است دولتی و یکی از چند مؤسسه^۶ و مرکز علمی- فرهنگی است که توسط حسن دوم، پادشاه سابق مغرب، تأسیس شده است و زیر نظر دربار، اداره می شود. این مؤسسه علمی-آموزشی در یازدهم جمادی اول ۱۳۸۸ق، مطابق با ششم آگوست ۱۹۶۸م، آغاز به کار نمود و هدف از تأسیس آن، اهتمام به علوم حدیثی و تربیت دانشورانی است که استمرار بخش سیره و سلوک علمی محدثان و عالمان بزرگ اسلامی مغرب باشند و در فرمان پادشاهی ای که در روز تأسیس صادر شده است، اهداف و اصول کلی و چارچوب فعالیت ها و نحوه ارتباط و روابط سازمانی، اداری و آموزشی آن، معین گردیده است.

این مؤسسه در شهر رباط، پایتخت کشور مغرب قرار دارد و امور اداری و مالی آن وابسته به بخش مالی وزارت دربار است و امور علمی-آموزشی آن، با نظارت وزارت علوم مغرب، انجام می گیرد. این مؤسسه، در مقطع کارشناسی ارشد و دکتری دانشجو می پذیرد و مقرری ماهانه ای به دانشجویان پرداخت می گردد.

۵ . عصر علویان از قرن هفدهم میلادی آغاز شده و تا کنون، ادامه دارد.

۶ . مانند «فرهنگستان مغرب (آکادمی المغرب)» و «مجالس علمی (المجالس العلمية)».

این مؤسسه، در مرکز شهر رباط در محله «دیورالجامع» قرار دارد و ساختمان آن که شامل بخش اداری، کتابخانه، کلاس‌های آموزشی و سالن همایش است، توسط یکی از شخصیت‌های معروف مغربی، به صورت وقف مشروط،^۷ در اختیار این مؤسسه قرار داده شده است.

همان‌گونه که اشاره شد، دانشجویان می‌توانند در دو مقطع کارشناسی ارشد و دکتری، مشغول به تحصیل شوند. در هر دو مقطع، دو گرایش وجود دارد: ۱) علوم قرآن و حدیث، ۲) فقه، اصول فقه و اصول دین.

داوطلبانی که در یکی از رشته‌های ادبیات عرب، اصول دین، الهیات و یا رشته‌های نزدیک به این رشته‌ها موفق به کسب دانش نامه‌یسانس (کارشناسی) شده باشند، می‌توانند در امتحان ورودی این مرکز، شرکت نمایند.

مقطع کارشناسی ارشد، شامل دو مرحله است: اول، آشنایی با مواد و موضوعاتی که دانشجو را با رشته مورد نظر آشنا می‌نماید. دوره‌ی زمانی این مقطع، حداقل دو سال و حداکثر چهار سال است؛ دوم، نگارش رساله. قبل از آن که دانشجو موضوع رساله خود را انتخاب کند، موظف است تحت نظر یکی از اساتید، مقاله‌ای تحت عنوان «رساله‌ی مقدماتی» ارائه نماید. دانشجویان با تحریر این مقاله، به خوبی با چند و چون تحقیق و نگارش رساله‌ی کارشناسی ارشد آشنا شده، با آمادگی بیشتر، اقدام به نوشتن پایان نامه خود می‌نمایند.

چنان که گفته شد، این مؤسسه در دو رشته ۱) علوم قرآن و حدیث، ۲) فقه، اصول فقه و اصول دین، دانشجو می‌پذیرد. مواد و ساعات درسی دو رشته فوق، بدین شرح است:

۸. واقف، شرط کرده است که ساختمان، فقط برای تعلیم و تعلم قرآن و حدیث، مورد استفاده قرار گیرد. واقف، السید الحاج ادريس بن محمد البحر اوی است که در صیغه وقفی که جاری نموده، آورده است: «إتی احبس هاته الدار علی القرآن و الحدیث و لا أريد أن تكون فی المستقبل الا لهذه الغایة، و لا تحول الی آية غایة أخرى، بحيث ترکت الحق للورثة بالرجوع فی هذا التحبیس فیما اذا أريد تحویلها عن غایتها».

مواد و ساعات درسی رشته «علوم قرآن و حدیث»

(مقطع کارشناسی ارشد)

سال اول

ساعت در هفته	مواد
۴	علوم قرآن
۴	تاریخ و فقه سیره
۴	علوم حدیث
۲	اصول فقه
۲	روش پژوهش علمی در میان مسلمانان
۲	زبان خارجی
۱۸	جمع

سال دوم

ساعت در هفته	مواد
۴	علوم تفسیر
۳	اصطلاحات حدیث
۳۰	آیات الاحکام
۲	مهم ترین کتاب های حدیثی
۲	روش شناسی تحقیق
۲	آشنایی با کتاب خانه و روش های نوین پژوهش
۲	زبان خارجی
۱۸	جمع

مواد و ساعات درسی رشته «فقه، اصول فقه و اصول دین»

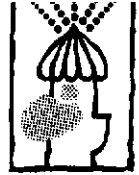
(مقطع کارشناسی ارشد)

سال اول

ساعت در هفته	مواد
۴	تاریخ فقه مالکی در غرب اسلامی
۴	تاریخ تشریح اسلامی
۲	فقه احوال شخصیه
۲	اصول فقه
۲	اصول دین
۲	قانون مدنی
۲	شیوه های تحقیق دانشمندان مسلمان
۲	زبان خارجی
۲۰	جمع

سال دوم

ساعت در هفته	مواد
۴	فقه
۳	مسائل خلافی در فقه (فقه تطبیقی)
۳	فقه مالکی
۲	اصول فقه
۲	روش تحقیق علمی
۲	پژوهش در کتاب خانه
۲	زبان خارجی
۱۸	جمع

تفصیل مواد درسی رشته «علوم قرآن و حدیث»

سال اول

۱. علوم قرآن: تاریخچه علوم قرآن (در شانزده مبحث) و موضوع آیات (در پانزده مبحث). در این درس، دانشجو ملزم است بخشی از قرآن را حفظ نماید.
۲. تاریخ و فهم سیره: نسب شریف پیامبر (در سه مبحث)، تاریخ قبل از ولادت پیامبر (در سه مبحث)، از میلاد تا بعثت (در ده مبحث)، از بعثت تا هجرت (در نه مبحث)، پس از هجرت (در سیزده مبحث).
۳. علوم حدیث: تدوین سنت (در پنج مبحث)، اهمیت و مکانت سنت (در پنج مبحث)، تاریخ سنت (در سه مبحث)، متون سنت (در پنج مبحث)، اسناد سنت (در پنج مبحث)، علوم سنت (در چهار مبحث)، سنت در غرب اسلامی (در شش مبحث).
۴. اصول فقه.
۵. روش پژوهش علمی در میان مسلمانان.
۶. زبان خارجی.

سال دوم

۷. علوم تفسیر: تفسیر در دوره پیامبر اکرم (در هفده مبحث)، تفسیر در دوره تابعیان (در سی و دو مبحث)، ارزش تفسیر و ویژگی های آن در دوره تابعیان (در چهل و سه مبحث). در این درس، دانشجو موظف است بخشی از قرآن را حفظ نماید.
۸. اصطلاحات حدیث: شروط قبول روایت، ضبط و مقومات آن (در پنج مبحث)، عدالت و مقومات آن (در بیست و یک مبحث).
۹. آیات الاحکام: مباحث عام (در هشت مبحث)، مباحث خاص (در هفده مبحث).
۱۰. مهم ترین کتاب های حدیثی: صحاح ششگانه و کتاب الموطأ (در چهار مبحث)، بحثی در کتاب الرسالة المستطرفة (در سه مبحث).
۱۱. روش شناسی تحقیق.

۱۲. آشنایی با کتاب‌خانه و روش‌های نوین پژوهش: تاریخ کتاب‌خانه‌های اسلامی، مهم‌ترین گنجینه‌های کتاب در جهان اسلام و فهرست‌های آنها، روش‌های سنتی و نوین فهرست‌نویسی، محدثان و حفظ میراث اسلامی، میراث زبانی و پیوند علوم عربی با علوم اسلامی (در سه مبحث)، کتاب‌های طبقات (در سیزده مبحث).

تفصیل مواد درسی رشته «فقه، اصول فقه و اصول دین»

سال اول

۱. تاریخ فقه مالکی در غرب اسلامی: تاریخ و تحولات مذهب مالکی در غرب اسلامی (در بیست مبحث)، اوکین تالیفات در حوزه مذهب مالکی (در سه مبحث).
۲. تاریخ تشریح اسلامی.
۳. فقه احوال شخصیه.
۴. اصول فقه.
۵. اصول دین: آیات و احادیث عقیدتی، آرای دانشمندان مسلمان در باب عقاید، برخی متون عقیدتی، مباحث کلی عقاید (در ده مبحث).
۶. قانون مدنی: مصادر التزام، نظریه عقد، ارکان عقد، صحّت تراضی، بطلان و ابطال عقود، آثار عقد و فسخ آن، التزام، شرط.
۷. شیوه‌های تحقیق دانشمندان مسلمان: اسلام و آزادی شیوه‌های معرفتی، روش علمی در قرآن، شیوه‌های نقلی از دیدگاه محدثان، شیوه‌های تحمّل روایت، توثیق نصوص و تحقیق متون.

سال دوم

۸. فقه: اصول و احکام عقوبات، اقسام عقوبات.
۹. مسائل خلافی در فقه (فقه تطبیقی).
۱۰. فقه مالکی.

۱۱ . اصول فقه .

۱۲ . روش تحقیق علمی .

۱۳ . پژوهش در کتاب خانه .

در این جا سرفصل های دروس علم حدیث، اصطلاحات حدیث، مهم ترین کتاب های حدیثی و شیوه های تحقیق دانشمندان مسلمان، که به طور مستقیم با موضوعات و مسائل حدیثی ارتباط دارد، ارائه می شود.

عناوین درسی رشته علوم حدیث

تدوین سنت: اوضاع فرهنگی در جزیره العرب قبل از اسلام، کتابت مواد و آثار آن نزد اعراب، اباحه و نهی کتابت از دیدگاه احادیث، موضوع تدوین احادیث و آرای کهن و معاصر درباره آن، مهم ترین نتیجه گیری های بحث تدوین سنت.

اهمیت و مکانت سنت: سنت در کلام عرب و قرآن و حدیث نبوی، سنت در اصطلاح محدثان و فقها و اصولیان، دیدگاه فرق اسلامی درباره سنت (شیعه، خوارج و معتزله)، شبهات مستشرقان درباره سنت و پاسخ های آنها، جایگاه سنت در قانونگذاری اسلامی.

تاریخ سنت: دوران پیامبر اسلام و اصحاب (به همراه شرح حال و برخی مرویات اصحاب)، دوران تابعیان (به همراه شرح حال و برخی مرویات تابعیان)، مجموعه های نخست روایی و نمونه هایی از آنها.

متون سنت: کتاب الموطأ و دو صحیح به همراه برخی نمونه ها، کتاب های سنن و دو صحیح به همراه برخی نمونه ها، کتاب های مسانید و دو صحیح به همراه برخی نمونه ها، کتاب های مصنف و دو صحیح به همراه برخی نمونه ها، کتاب های: اجزاء، فوائد، امالی و مجالس.

اسانید سنت: تاریخ صحابیان و تابعیان، کتاب های طبقات محدثان، کتاب های جرح و تعدیل (ثقات و ضعفا)، کتاب های: ضبط و مختلف و انساب، مؤلفات اساسی سنت.

علوم سنت: دانش مصطلح الحدیث و مهم ترین تألیفات در این علم، دانش جرح و تعدیل و مهم ترین تألیفات در این علم، دانش غریب الحدیث (و مشکل الحدیث) و

مهم ترین تألیفات در این علم، دانش رجال و مهم ترین تألیفات در این علم.

سنت در غرب اسلامی: ارتباط و اتصال غرب به شرق اسلامی، شیوه روایی محدثان غرب اسلامی و اسانید آنان، سفرنامه ها و فهرست نامه های مغربی، کتاب های رجال در غرب اسلامی، آشنایی با خدمات دانشمندان مغربی به سنت نبوی (از خلال آثار آنان)، دانشمندان برجسته غرب اسلامی در موضوع سنت نبوی.

اصطلاحات حدیث: شناخت روایان مقبول، شناخت روایان مردود، شرایط قبول روایت (۱). ضبط و مقومات آن، ۲. عدالت و مقومات آن، وجوه تمایز بین روایت و شهادت در جرح و تعدیل، تزکیه و مباحث مربوط به آن، جرح و تعدیل و مباحث مربوط به آن، شیوه های قبول جرح و تعدیل، احکام شک در روایت راوی یا قبول صحّت روایت، مبحث تخریج، تعارض جرح و تعدیل، تعدیل بر ابهام، اثر فتوا و عمل محدث در تصحیح روایت، احکام و اقسام روایت عدل، احکام و اقسام روایت مجهول، احکام و اقسام روایت کذاب ثابت، اخذ اجرت بر روایت، احکام و اقسام تساهل در روایت، تطبیق شروط قبول روایت و تحولات تاریخی آن در بستر زمان.

مهم ترین کتاب های حدیثی:

۱. کتاب های صحاح ششگانه و کتاب الموطأ: شناخت کتاب ها و مؤلفان آنها، روایت و شیوه ها و شرایط و وجوه تمایز.
۲. بحثی در کتاب الرسالة المستطرفة، انواع تألیفات در این خصوص، نتایج، شیوه های ابداع.

شیوه های تحقیق دانشمندان مسلمان (روش های نقلی از دیدگاه محدثان):

۱. قواعد تمحیص روایات: علم مصطلح الحدیث، فن جرح و تعدیل، تاریخ علم رجال، مباحث اسناد حدیث: تواتر، اخبار آحاد، حدیث صحیح، حدیث حسن، حدیث معلق، حدیث مُرسل، حدیث مُعضل، حدیث منقطع، معیارهای عدالت و ضبط، مبحث شدوذ، مبحث علت.

۲. شیوه های تحمّل و ادای روایت: سماع، قرائت، اجازه، مناوکه، مکاتبه، اعلام،

وصیت، وجاهه.

۳. توثیق نصوص و تحقیق متون: معنای توثیق، نسخه های اصلی، مقتضیات توثیق، مصادری که از آن نقل شده، صفات و ویژگی های نقل، فهم نصوص، پژوهش در اعلام وارد شده در نصوص، شواهد و قرائن نصوص.

تشکیلات اداری دارالحدیث حسنی

سازمان اداری دارالحدیث، مرکب است از مدیر و بخش های: کارمندان، دانشجویان، کتابخانه و امور اداری-مالی. مدیر این مؤسسه، توسط پادشاه منصوب می گردد. مدیران این مؤسسه از ابتدا تا کنون عبارت اند از: (۱) خلیل الورزازی، (۲) مصطفی بن احمد العلوی، (۳) محمد فاروق نهبان.

وظایف مدیر، عبارت است از:

۱. اشراف و نظارت بر امور اداری،
۲. برنامه ریزی آموزشی،

۳. نظارت بر حُسن جریان برنامه های آموزشی و درسی،

۴. تشکیل هیئت های علمی،

۵. نمایندگی دارالحدیث در روابط با مؤسسات و مراکز داخلی و خارجی.

فارغ التحصیلان

بر طبق آمار، تا سال ۱۹۹۹ میلادی، بیش از ۱۵۰۰ دانشجو در مقطع کارشناسی ارشد و ۴۵ دانشجو در مقطع دکتری، از دارالحدیث، فارغ التحصیل شده اند. بیش از نود درصد این دانشجویان، مغربی اند و بقیه دارای ملیت های مختلفی از جنوب شرق آسیا تا آسیای مرکزی، شبه قاره هند، ایران، کشورهای عربی و آفریقایی و کشورهای غربی. برخی دانشجویان، در مقطع دکتری در دارالحدیث یا سایر دانشگاه ها ادامه تحصیل می دهند و تقریباً اکثر آنان جذب آموزش و پرورش، دانشگاه ها، وزارت اوقاف و دیگر نهادهای دینی و علمی مغرب می شوند.

بدیهی است کسانی که موفق به نوشتن پایان نامه شده اند، تعدادشان بسیار کمتر از تعداد یاد شده است.

انجمن فارغ التحصیلان

سه سال پس از تأسیس دارالحدیث، فارغ التحصیلان دوره اول، اقدام به تأسیس «انجمن فارغ التحصیلان دارالحدیث»* نمودند. هدف از تأسیس این انجمن، عبارت است از:

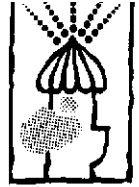
۱. خدمت به مصالح عمومی،

۲. خدمت به فرهنگ اسلامی-عربی،

۳. احیای میراث اسلامی،

۴. دعوت شایسته به دین،

۵. مبارزه با جریانات فکری منحرف و اندیشه های باطل،

۶. برقراری ارتباط با مؤسسات و مراکز اسلامی داخلی و خارجی،

۷. شرکت فعال در روند توسعه اسلامی جامعه مغرب،

۸. شناساندن رسالت دارالحدیث و دفاع از حقوق و مصالح فارغ التحصیلان در ابعاد

مختلف.

برنامه‌های جاری انجمن، عبارت است از: ۱) برگزاری مرتب جلسات بحث و گفتگوی

علمی، ۲) برگزاری نمایشگاه‌های کتاب، ۳) برپایی نشست‌ها و همایش‌های علمی.

نشریه رسمی علمی و فرهنگی انجمن، مجله الاعتصام است که به طور مرتب، منتشر

می‌گردد. این انجمن، ارتباط تنگاتنگی با وزارت اوقاف و دارالحدیث دارد و در

فعالیت‌های علمی-فرهنگی داخلی و خارجی که با مشارکت سازمان‌های دولتی سامان

می‌یابند، فعالانه شرکت می‌نماید.

سایر فعالیت‌های دارالحدیث

۱. برگزاری سلسله سخنرانی‌های علمی: به منظور تقویت روحیه علمی دانشجویان و

آشنایی بیشتر آنان با مباحث و موضوعات جدید اسلامی و استفاده از تحقیقات و مطالعات

اساتید فن و همچنین ایجاد فرصت ارتباط مستقیم با دانشوران و محققان مهمان، برنامه

سخنرانی‌های علمی، هر هفته برگزار می‌شود.

۲. انتشار مجله: دارالحدیث حسنی هر سال، یک شماره مجله با عنوان مجله دارالحدیث

الحسنیه منتشر می‌کند که اولین شماره آن، در سال ۱۳۹۹ق/۱۹۷۹م، منتشر گردید و تا

کنون، شانزده شماره آن، عرضه شده است. هر شماره، به طور متوسط شامل ۴۵۰

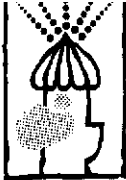
صفحه می‌گردد. بخش‌های علمی این مجله عبارت است از:

(۱) بخش مقالات علمی که شامل مقالاتی در گستره علوم قرآن و حدیث، فقه، اصول

فقه و اصول دین می‌گردد،

(۲) بخش چکیده برخی رساله‌های کارشناسی ارشد و دکتری،

(۳) بخش مقالات علمی دانشجویان که با اشراف اساتید دارالحدیث تهیه می‌شود.

البته مقالات منتشر شده در مجله، به موضوعات یاد شده، منحصر نیست و مقالاتی نیز در موضوعات تاریخ، اقتصاد، تعلیم و تربیت و معرفی کتاب، در مجله به چاپ رسیده است. در پایان هر شماره، چند صفحه‌ای به گزارش فعالیت‌های علمی-فرهنگی دارالحدیث و مدیر آن، اختصاص یافته است.

دارالحدیث، فاقد مرکز انتشاراتی است؛ ولی یکی از فعالیت‌های مستمر آن، کمک و مشارکت در چاپ پایان‌نامه‌های دانشجویان است و تا کنون، بیش از چهل رساله کارشناسی ارشد و هجده رساله دکتری به زیور طبع آراسته شده است.

۳. کمک به انتشار پایان‌نامه‌های دانشجویان.

عناوین رساله‌های پذیرفته شده مقطع دکتری

در دارالحدیث حسنی از سال ۱۹۷۸ تا ۱۹۹۹ م

۱. امام ابو عبدالرحمان بقی بن مخلد، شیخ حافظان در اندلس.
۲. رساله «اعمال روز و شب» از نسایی (م سال ۳۰۳ ق).
۳. احکام اسیران در اسلام و مقایسه آن با قانون بین الملل عمومی.
۴. کتاب «ناسخ و منسوخ در قرآن»، از ابوبکر ابن العربی المعافری.
۵. رساله «قضای عمر بن خطاب».
۶. مفهوم عرف در مذهب مالکی از دیدگاه علمای مغرب.
۷. رساله «قواعد فقه» از قاضی الجماعة ابو عبدالله محمد بن احمد المقرئ.
۸. مکتب امام بخاری در مغرب.
۹. شیوه نقد متن از دیدگاه محدثان.
۱۰. کتاب «فتح المجید بکفایة المرید».
۱۱. دانش علل الحدیث در مغرب.
۱۲. راه و روش سرمایه‌گذاری از دیدگاه فقه اسلامی.
۱۳. زندگی و آثار ابو الفتح الیعمری و پژوهشی در پاسخ‌های او.

۱۴. میزان تاثیر فقه اسلامی بر قوانین الزامات و عقود در مغرب.
۱۵. نگاشته ها و نویسندگان مغربی در موضوع سیره نبوی.
۱۶. رساله «التعدیل والتجریح» از ابوالولید سلیمان بن خلف بن ایوب الباجی.
۱۷. تاثیر اختلافات لغوی در اختلافات فقهی فقها.
۱۸. احسان ضروری در اسلام و مصادیق آن در مغرب.
۱۹. رساله «المنبهه» از شیخ ابوعمرو الدانی.
۲۰. رعایت مصلحت در اصول قانونگذاری از دیدگاه فقهای مغرب.
۲۱. ابن قدامه مقدسی و رویکرد فقهی وی.
۲۲. اعجاز در نظم قرآن و تاثیر آن بر پژوهش های قرآنی.
۲۳. نقش «جامعة القروین» در نهضت اصلاح طلبی و آزادی خواهی قرن بیستم.
۲۴. نهضت علمی فرهنگی در شهر تطوان در دوران تحت الحمایگی (۱۹۱۲-۱۹۵۶م).
۲۵. پژوهشی در کتاب «المحصول فی علم الاصول».
۲۶. مکتب امام حافظ ابن عمر بن عبدالبر در حدیث و فقه و نقش آن در تثبیت مذهب مالکی در مغرب.
۲۷. مختصر تفسیر یحیی بن سلام، از ابو عبدالله محمود بن ابی زمنین.
۲۸. پژوهشی در نظریه عقد در فقه اسلامی، از خلال عقد البیع.
۲۹. حقوق معلولان از دیدگاه شریعت و حقوق.
۳۰. مفهوم و مصداق افتا.
۳۱. فقه فقیهان هفتگانه و آثار آن در مذهب امام مالک.
۳۲. فقه مسائل مستحدثه (مسائل و شخصیت هایی از قرن نهم تا پایان چهاردهم هجری).
۳۳. مبدا مساوات و اوضاع اقتصادی-اجتماعی در دوران پیامبر و سه فقیه برجسته آن دوران.
۳۴. قرائت نافع از ورش نزد مغربیان.
۳۵. نقش وقف در اوضاع فرهنگی مغرب در دوران علویان.
۳۶. اوضاع اجتماعی شهر فاس در قرن دوازدهم هجری به روایت حواله اسماعیلیه.

۳۷. الجعبری و شیوه او در «کنز المعانی» .
۳۸. کيفرهای مالی در فقه اسلامی و اجرای آن در مغرب .
۳۹. تأثیر ابو حامد غزالی بر علم اصول مذهب مالکی در مغرب .
۴۰. حکمت تشابه داستان های پیامبران در قرآن .
۴۱. آرای فقهی در تفسیر ابن کمال پاشا .
۴۲. اندیشه های اصلاحی شیخ احمد زروق (درنگی در کتاب «عدة المرید الصادق»).
۴۳. شواهد تفسیری ابن عباس در «مسائل ابن الأزرق» .
۴۴. روش فقهی باب «عبادات» از خلال کتاب های احکام تا پایان قرن ششم هجری .
۴۵. مبانی اندیشه وکالت در قضاوت اسلامی از بُعد قانونگذاری و تشکیلاتی .
۴۶. مقاصد شریعت و تأثیر آن در فقه اسلامی (ابعاد نظری و عملی مذهب مالکی).
۴۷. مکتب حدیثی شام در قرن هشتم هجری .
۴۸. مفهوم و مصداق حکمت از دیدگاه امام شاطبی .
۴۹. مکتب عقیدتی اندلس و مغرب در قرن پنجم و ششم هجری .
۵۰. اصول و ضوابط مصرف در فقه اسلامی .
۵۲. زندگی و اندیشه های عبدالله بن فودی (پژوهشی در جزء اول «کفایة ضعفاء السودان فی بیان تفسیر القرآن»).
۵۳. پژوهش های مستشرقان فرانسوی درباره سیره نبوی (نمونه: روزه بلاشر).
۵۴. اسناد و مدارک فقهی در دادگستری مغرب .
۵۵. گراهی شهود در قضاوت اسلامی (پژوهشی تاریخی-فقهی).

عناوین رساله های پذیرفته شده مقطع کارشناسی ارشد

در دارالحدیث حسنی از سال ۱۹۷۰ تا ۱۹۹۹ م

۱. حسبہ در اسلام .
۲. الواح جزوله و قانونگذاری اسلامی .

۳. مبانی مسیحیت از دیدگاه قرآن کریم .
۴. حقوق فردی از دیدگاه شریعت و قانون .
۵. پژوهشی در کتاب «نیل النجاح علی غرة الصباح» از عبدالله العلوی الشنقیطی .
۷. علل اختلاف در میان پیشوایان مذاهب چهارگانه .
۸. ابعاد علمی و تبشیری شرق شناسی .
۹. جرح و تعدیل در مکتب حدیثی مغرب .
۱۰. پژوهشی تطبیقی در وسائل اندازه گیری در فقه و قانون .
۱۱. صحابیان شاعر .
۱۲. آیین نبرد در اسلام .
۱۳. تأثیر اجماع در قانونگذاری اسلامی .
۱۴. اسلام و ایدئولوژی های معاصر .
۱۵. پژوهشی در احوال و آثار ابو عبدالرحمان بقی بن مَخَلَد القرطبی ، شیخ حافظان در اندلس .
۱۶. آرای محدثان درباره حدیث مُرسل .
۱۷. اجتهادات قضایی معاذ بن جبل .
۱۸. زندگی و اندیشه های ابن عرضون الکبیر .
۱۹. پژوهشی در کتاب «تحقیق المذهب من انّ النبی (ص) کتب» از ابو ولید الباجی .
۲۰. پژوهشی در رساله «تقیید وقف القرآن الکریم» از امام الهبطی .
۲۱. پژوهش و نقدی بر رساله «قانون التاویل» از ابن عربی .
۲۲. موضع یهود در برابر اسلام .
۲۳. شورا در نظام حکومتی اسلام .
۲۴. زندگی و آرای امام ابو عبدالله محمد بن احمد المسنوی .
۲۵. پژوهشی در کتاب «ایضاح المسالک الی قواعد الامام مالک» از ابوالعباس احمد بن یحیی الونشریسی .

۲۶. احوال و آثار قاضی عیاض .
۲۷. آرای فقهی عبدالله بن عمر در معاملات .
۲۸. پژوهشی انتقادی بر رساله «الفوائد الجمیلة عن الآیات الجلیلة» از ابوالحسین بن علی بن طلحه الرجرجی الشوشاوی .
۲۹. پژوهشی در رساله «مسائل أبی الولید ابن رشد (الجد)» .
۳۰. راه و روش دعوت به خدا .
۳۱. موسی (ع) بین قرآن و بهتان .
۳۲. پژوهشی در کتاب «الوضع الجدید لفن المخارج و الصفات مع ما والاه من فنی الفواصل و التجوید» .
۳۳. یحیی بن یحیی اللیثی و گزارش او از کتاب «الموطأ» .
۳۴. رویکرد تفسیری امام شافعی در کتاب های «الأمّ» و «الاحکام» .
۳۵. پژوهشی در تفسیر منسوب به ابن عربی .
۳۶. پژوهشی انتقادی در رساله «الحلال و الحرام» از ابوالفضل راشد بن ابی راشد الولیدی .
۳۷. تصویرگری از دیدگاه شریعت و قانون .
۳۸. پژوهشی در نامه پیامبر (ص) به اهل مدینه .
۳۹. احوال، آثار و رویکرد تفسیر ابوالحسن الحرالی المراكشی .
۴۰. اجتهاد و مقتضیات عصر .
۴۱. تاثیر اختلاف قرائات در تفسیر و استنباط احکام .
۴۲. تحقیقی در احوال و آرای امام ابو عمر یوسف بن عبدالبر النمیری .
۴۳. امثال در قرآن کریم .
۴۴. نهضت فکری در شهر شفشاون در قرن دهم هجری .
۴۵. مظاهر اهتمام به دانش حدیث در عصر یعقوب المنصور الموحدی .
۴۶. پژوهشی در کتاب «الایضاح لما ینبهم عن الوری فی قرائة عالم أم القرى» از ابوزید عبدالرحمان ابن القاضی .

۴۷. تاثیر سکولاریزم بر اوضاع اسلامی ترکیه .
۴۸. تحقیقی در نظریه «الآخذ بما جرى به العمل» در مذهب مالکی .
۴۹. اعجاز قرآن در کتاب «الایضاح» از قاضی عبدالجبار .
۵۰. اصلاحات ارضی از دیدگاه فقه اسلامی و مصادیق آن در کشور مغرب .
۵۱. حدیث «صحیح» از دیدگاه دانشمندان اسلامی .
۵۲. نهضت علمی در شهر سبته در قرن هفتم هجری .
۵۳. پژوهشی در کتاب «شرح فصوص الأحكام» و بیان ما مضی علیه العمل عند الفقهاء» از ابوالولید سلیمان بن خلف الباجی .
۵۴. مذهب مالکی در نیجریه .
۵۵. احکام نابینایان در فقه اسلامی .
۵۶. پژوهشی در کتاب «البرهان فی ترتیب سور القرآن» از ابوجعفر احمد بن ابراهیم بن زبیر .
۵۷. مکتب حجاز و عراق در روایت حدیث .
۵۸. پژوهشی در کتاب «ارشاد اللیب الی مقاصد حدیث الحیب» از ابن غازی .
۵۹. خشونت در اعمال حق از دیدگاه مذهب مالکی و قوانین مغرب .
۶۰. نهضت سلفیه در شرق و غرب اسلامی و نقش آن در جنبش آزادی و اصلاح .
۶۱. مفهوم و مصداق عموم و خصوص در علم اصول .
۶۲. مالکیت و مصادیق آن در مغرب از منظر کتاب «النوازل الجدیة الکبری» .
۶۳. احوال و آثار ابوالولید ابن الفرّضی .
۶۴. توثیق قرآن کریم .
۶۵. رابطه بین ابن تومرت و امام غزالی و تاثیر آن بر تحولات نهضت اشاعره در مغرب .
۶۶. تحقیق در کتاب «فضائل القرآن و معالمه و آدابه» از ابو عبید القاسم بن سلام .
۶۷. پژوهشی در «کتاب الاموال» از ابو جعفر احمد بن نصر الداودی .
۶۸. تاثیر روایات عبدالله بن وهب در فقه مالکی .

۶۹. پژوهشی در رساله «التمکین من أدلة منظومة المرشد المعین» از ابو محمد بن عبدالواحد بن عاشر الاندلسی .
۷۰. تفاسیر روایی از دوره بعثت نبوی تا عصر ابن جریر طبری .
۷۱. احوال و آثار سحنون القيروانی .
۷۲. مبانی قضاوت از دیدگاه عمر بن خطاب و نقش آن در قضاوت اسلامی .
۷۳. فتاوی فقهی در مغرب از نیمه دوم قرن دهم تا پایان قرن دوازدهم .
۷۴. اجتهاد فقهی در نزد امام مالک (نظریه و روش) .
۷۵. نقد و تحلیل کتاب «ازالة الدلسة عن وجه الجلسة» از محمد بن احمد التماق .
۷۶. أم سلمه، أم المؤمنین .
۷۷. حواله های وقعی و نقش آن در حفظ موقوفات در مغرب .
۷۸. نقش مذهب مالکی در روابط میان دولت های مالی و مغرب .
۷۹. پژوهشی در کتاب «الفجر الساطع والضیاء اللامع فی شرح الدرر اللوامع» از عبدالرحمان ابن القاضی .
۸۰. سیری در اندیشه های عربی المساری، فقیه و ادیب بلند پایه .
۸۱. مجاهدت علمای غنایی در نشر و گسترش اسلام در افریقا .
۸۲. نقد و تحلیلی بر رساله «نفس الصباح فی غریب القرآن و ناسخه و منسوخه» از ابو جعفر احمد بن عبدالصمد الانصاری الخزرجی .
۸۳. اصطلاحات و علل اختلاف فقهی در مذهب مالکی .
۸۴. پژوهشی در کتاب «انشاد الشرید من ضوال القصید» از ابو عبدالله محمد بن غازی .
۸۵. پژوهشی در آرا و عقاید حسن الیوسی .
۸۶. حقوق کارگر در فقه اسلامی و قوانین مغرب .
۸۷. نقد و تحلیل رساله «شرح القصیده الشقراطیسیة» از ابوشامه دمشقی .
۸۸. کار و کارگر در کتاب و سنت .
۸۹. قواعد اصولی امام شاطبی در کتاب «الموافقات» .

۹۰. سازمان کنفرانس اسلامی؛ اهداف و عملکرد.
۹۱. پژوهشی در کتاب «التعريف و الاعلام بما ابهم في القرآن من الاسماء و الاعلام» از امام سهیلی.
۹۲. استنباط حکم در هنگام تعارض ادله از منظر علمای علم اصول.
۹۳. نقد و تحلیل رساله «مقالة ائمة الاعلام في تحفييف الهمز لحمزة و هشام» از ابوقاضی.
۹۴. احوال و اندیشه های ابواسحاق شاطبی.
۹۵. احوال و آثار خلف بن عبدالملک بن بشکوال، شیخ محدثان مغرب در قرن ششم.
۹۶. پژوهشی در رساله «أجلی مساند علی الرحمن فی أعلى أسانید علی بن سلیمان» از علی بن سلیمان دمناتی.
۹۷. نقد و تحلیل رساله «ارشاد المنتسب الی فهم معونة المكتسب و بغية التاجر المكتسب» از ابوسالم عیاشی.
۹۸. نقش عالمان و صوفیان در نبرد وادی المخازن.
۹۹. نهضت فقهی در دوران سلطان محمد بن عبدالله علوی.
۱۰۰. نقد و تحلیل کتاب «الواضحة» از عبدالملک بن حبيب.
۱۰۱. محافل علمی در عصر علویان.
۱۰۲. خطای پزشکان از دیدگاه شریعت و قانون.
۱۰۳. پژوهشی در کتاب «تحصيل المنافع من کتاب الدرر اللوامع» از ابو زکریا یحیی بن سعید الکریمی الجزولی.
۱۰۴. تحلیلی بر رویکرد ابن مرزوق در افتا و استنباط.
۱۰۵. تاثیر عبدالملک بن حبيب بر فقه مالکی.
۱۰۶. عنصر مصلحت در شریعت اسلامی.
۱۰۷. نقد و تحلیل رساله «الأجوبة الواضحة عن الاسئلة الفاضحة لمن يدعی الاجتهاد

ناصحه» از محمد یحیی الولاتی .

- ۱۰۸ . زمینه های فکری و زبانی اصطلاحات اصولی .
- ۱۰۹ . رویکرد فقهی - حدیثی امام بخاری .
- ۱۱۰ . فقه اسلامی و دستاوردهای نوین پزشکی .
- ۱۱۱ . تفریق زوجین از سوی دادگاه در فقه مقارن .
- ۱۱۲ . پژوهشی در تفسیر «العقل السليم الى مزایا کتاب الکریم» از ابو السعود .
- ۱۱۳ . احوال و آثار احمد سلیمان الجزولی الرسموکی .
- ۱۱۴ . نقد و تحلیل رساله «المنهج الفائق والمنهل الرائق والمعنى اللائق» از ابوالعباس احمد الونشریسی .
- ۱۱۵ . پژوهشی در کتاب «منية السائل و خلاصة الشماثل» از ابو عبدالله محمد عبدالحی الکتانی .
- ۱۱۶ . تصحیح کتاب : «فتح الملك الناصر فی اجازات مرویات بنی ناصر» از محمد المکی بن موسی الناصری .
- ۱۱۷ . نقش و تلاش امام ابوبکر ابهری در فقه مالکی .
- ۱۱۸ . دانش اصول فقه در دوره مرابطة .
- ۱۱۹ . مسائل مستحدثه از منظر علی بن عبدالسلام تسولی .
- ۱۲۰ . مبحث «شرط» در اصول و مصادیق فقهی آن .
- ۱۲۱ . سیره نگاری پیامبر در غرب اسلامی در قرن پنجم و ششم هجری .
- ۱۲۲ . تصحیح کتاب «المسایرة فی العقائد المنجیة فی الآخرة» از امام کمال بن همام .
- ۱۲۳ . مذهب مالکی در مصر .
- ۱۲۴ . احوال و آثار فقهی شیخ محمد بن سودة الثاودی .
- ۱۲۵ . احکام عمومی عقد بیع در فقه اسلامی .
- ۱۲۶ . پژوهشی در کتاب «اعلام غمارة» از دکتر عمر الجیدی .
- ۱۲۷ . تصحیح کتاب «مورد الصفا فی سیرة النبی» از مولی عبدالسلام العلوی .

۱۲۸. پژوهشی در کتاب «الغرر السواطع فی تزییل الدرر اللوامع» از زین العابدین بن

الحمد الدیمانی .

۱۲۹. تاثیر توبه در اجرای حدود .

عناوین رساله های کارشناسی ارشد

این مؤسسه که تا کنون به چاپ رسیده اند

۱. ایضاح المسالک الی قواعد الامام مالک (رباط : ۱۹۸۰م).

۲. اسلام و ایدئولوژی های معاصر (تونس : ۱۹۸۱م، چاپ اول، ۱۹۸۴م، چاپ

دوم).

۳. مکتب قرآنی مغرب از دوره فتح اسلامی تا عصر ابن عطیة (رباط : ۱۹۸۱م، ۲ج).

۴. اوضاع فکری، سیاسی و اجتماعی منطقه شفشاون در قرن دهم هجری (رباط :

۱۹۸۲م).

۵. شکوفایی دانش حدیث در عصر یعقوب منصور موحدی (رباط : ۱۹۸۲، ۲ج).

۶. جرح و تعدیل از دیدگاه های مختلف اسلامی (رباط : ۱۹۸۲م).

۸. محمد بن وضّاح القرطبی، مؤسس مکتب حدیث (رباط : ۱۹۸۳م).

۹. وسائل و ادله اثبات در فقه اسلامی (دارالبیضاء : ۱۹۸۴م).

۱۰. اجتهاد در شریعت اسلامی؛ ریشه ها، تحولات و تعاریف (دارالبیضاء : ۱۹۸۴م).

۱۱. اجتهاد در شریعت اسلامی؛ ریشه ها، تحولات و تعاریف آن (رباط : ۱۹۸۴م).

۱۲. اصول و مبانی مسیحیت از دیدگاه قرآن کریم (رباط : ۱۹۸۶م).

۱۳. نهضت علمی شهر «سبته» در قرن هفتم هجری (تطوان : ۱۹۸۶م).

۱۴. احوال، افکار و آثار ابن عرضون الکبیر (رباط : ۱۹۸۷م).

۱۵. سیری در اندیشه و نهضت علمی سید محمد بن عبدالله العلوی (دارالبیضاء :

۱۹۸۷م).

۱۶. پژوهشی در کتاب «تحریر المقالة فی شرح نظائر الرسالة» از امام محمد بن

الحطّاب (رباط : ۱۹۸۸ م).

۱۷ . عامّ و خاص از دیدگاه اصولی (فاس : ۱۹۸۸ م).

۱۸ . بحث معاملات در فقه ابن عمر (رباط : ۱۹۸۹ م).

۱۹ . گزارشی از احوال و آرای فقیه ابو علی الیوسی (رباط : ۱۹۸۹ م).

۲۰ . پژوهشی در رساله «الفوائد الجملیة علی الآیات الجلیلة» از حسین بن علی

الرجراجی (رباط : ۱۹۸۹ م).

۲۱ . پژوهشی در رساله «ارشاد اللیب الی مقاصد حدیث الحیب» از شیخ محمد بن

احمد بن غازی (رباط : ۱۹۸۹ م).

۲۲ . پژوهشی در رساله «الحلال و الحرام» از ابو الفضل راشد بن ابی راشد الولیدی

(رباط : ۱۹۹۰ م).

۲۳ . زندقه و زندیقان (آمان، بی تا).

۲۴ . احوال آثار و رویکرد تفسیری امام ابو عمر یوسف بن عبدالبر (رباط : ۱۹۹۰ م).

۲۵ . تصحیح انتقادی کتاب «فصول الاحکام و بیان ما مضی علیه العمل عند الفقهاء و

الحکام» از ابوالولید الباجی (رباط : ۱۹۹۰ م).

۲۶ . پژوهشی در رساله «البرهان فی ترتیب سور القرآن» از ابو جعفر ابن الزبیر (رباط :

۱۹۹۰ م).

۲۷ . مراکز حدیثی در جهان اسلام (اکادیر : ۱۹۹۰ م).

۲۸ . خشونت در اجرای حق از دیدگاه مذهب مالکی و قوانین مغرب (مراکش :

۱۹۹۲ م).

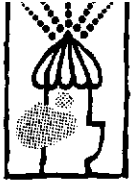
۲۹ . تصویرگری در شرع و قانون (رباط : ۱۹۹۴ م).

۳۰ . پژوهش انتقادی رساله «فضائل القرآن و مقاله و آدابه»، از ابو عبید قاسم بن

سلام (رباط : ۱۹۹۵ م).

۳۱ . سیری در احوال، مشایخ و روایات ابوالولید بن الفرّضی القرطبی و تصحیح

کتاب «الالقب» (رباط : ۱۹۹۵، ج ۲).

عناوین رساله های دکتری این مؤسسه

که تا کنون به چاپ رسیده اند

۱. مکتب امام بخاری در مغرب (بیروت: بی تا، ج ۲).
۲. رویکرد «نقد متن» از دیدگاه محدثان (بیروت: ۱۹۸۳ م).
۳. عرف و عمل در مذهب مالکی و مفهوم آن از دیدگاه علمای مغرب (رباط: ۱۹۸۴ م).
۴. تصحیح انتقادی رساله «عمل الیوم و اللیلة»، از امام نسایی (بیروت: ۱۹۸۵ م، چاپ دوم).
۵. احکام اسیران در اسلام و مقایسه آن با قوانین بین المللی (رباط: ۱۹۸۵ م).
۶. پژوهش انتقادی کتاب «الناسخ والمنسوخ فی القرآن الکریم» از قاضی ابوبکر بن العربی المعافری (رباط: ۱۹۸۸ م، ج ۲).
۷. احوال و آثار امام ابو عبدالرحمان بقی بن مخلد (رباط: ۱۹۸۸ م).
۸. احسان الزامی در اسلام و مصادیق آن در مغرب (رباط: ۱۹۹۰ م).
۹. احوال و آثار ابو الفتح الیعمری و درنگی در پاسخ های وی (رباط: ۱۹۹۰، ج ۲).
۱۰. نگاشته ها و نویسندگان مغربی در باب سیره رسول خدا (رباط: ۱۹۹۰، ج ۲).
۱۱. شیوه های سرمایه گذاری از دیدگاه فقه اسلامی (دار البیضاء، ۱۹۹۲ م، ج ۳).
۱۲. پژوهشی در کتاب «الاحکام» از ابوالحسن ابن القطان الفاسی و درنگی در علم علل الحدیث (رباط: ۱۹۹۵، ج ۲).

